

O teorie a traducerii (I)

13-04-2022 Nr. 1105 (/numar/nr-1105/) Mircea MARTIN (/author/mirceamartin/)

 ESEU (/categorie/eseu/)

 0 Comentarii (<https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/>)

 Tipărește pagina (<https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/print/>)

Recomandă articolul

 (<https://twitter.com/intent/tweet?url=https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/>)

 ([http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/&source=Observator Cultural](http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/&source=Observator+Cultural))

 (<https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/>)

 (/rss)

 ([mailto:Adaugati o adresa de email aici?subject=Observator Cultural&body=O teorie a traducerii \(I\) https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/](mailto:Adaugati+o+adresa+de+email+aici?subject=Observator+Cultural&body=O+teorie+a+traducerii+(I)+https://www.observatorcultural.ro/articol/o-teorie-a-traducerii-i/))

Departea de a fi doar o operație de trecere dintr-o limbă într-alta a unui text, traducerea este un act general uman, profund uman, deși nu exclusiv uman: etologia, zoopsihologia, neurobiologia ne-au adus probe tulburătoare în acest sens și, mai mult ca sigur, au încă multe surprize pentru noi. Actul traducerii nu interesează numai literatura, ci cunoașterea în ansamblul manifestărilor ei, de la cele dintâi pe scară filogenetică pînă la științele, filozofiile și artele contemporane. A cunoaște înseamnă, în primul rînd, a traduce.

Traducători și traduși

Cunoaștem, traducem de-a lungul întregii noastre vieți, sîntem traducători perpetui. Sîntem, de fapt, *traducători și traduși* de-a lungul întregii noastre vieți.

Traducem propriile noastre senzații, percepții, impresii și traducem gesturile și privirile Celuilalt, care, la rîndul lui, traduce pentru sine actele noastre. O facem chiar înainte de a ști bine limba maternă și cu mult înainte de a învăța limbi străine. Problema traducerii este, așadar, anterioară problemei lingvistice și nu se reduce la ea. Desenele rupestre sînt traduceri, la fel și – infinit mai complexe – picturile Renașterii. Limbajul muzical este, la rîndul lui și în felul lui specific, o traducere. Orice exteriorizare a unui conținut sufletesc implică un act de traducere, fie că se manifestă lingvistic sau nonlingvistic; după cum tot ceea ce primim din afară, din natură sau dinspre semenii noștri trece printr-un filtru traductiv de a cărui eficiență depinde calitatea și intensitatea trăirilor noastre.

Im-presiile și ex-presiile noastre sînt *tra-duceri*. Directețea, naturalețea, spontaneitatea lor sînt scurtcircuitate de un moment și de un mecanism comutator, de un transfer intra-mental și inter-semiotic, suportă o *intermediere* atît de rapid consumată, atît de rapid absorbită de organicitatea sinapselor noastre, încît trece neobservată.

Privirea noastră umezită în fața unei splendori naturale sau la auzul unei muzici sublime este un decliv fiziologic al unei încântări mute, rezultat al unei traduceri regresive din registrul afectiv în cel senzitiv. Mediarea traducătoare este înscrisă în intimitatea structurii umane, ca un du-te-vino între spirit și corp, între conexiuni și pulsuni. Înainte de a-i traduce pe alții, ne traducem pe noi nouă înșine: traducerea este mai întâi *autotraducere*.

Actul traducător stă, prin urmare, în puterea oricărui individ, face parte din dotarea sa așa-zicând naturală, indiferent de locul, de limba și de cultura în care trăiește. La acest nivel primar, traducerea ne este tuturor constitutivă. Faptul că se manifestă ca un apanaj al inteligenței și al culturii fiecăruia nu îi anulează caracterul universal.

Contractul social al limbajului

Apariția în timp a factorului *lingvistic* va transforma profund această corelație organică, noul sistem semiotic îl va îngloba și subordona pe cel inițial, limbajul articulat va recupera, va interfera și va controla întregul proces, rezultatul fiind o complexificare enormă, pe de o parte, și o întrebuintare specializată, pe de altă parte. Actul traducător primar, petrecut într-un fel de *Auftakt*, se prelungește și se complică în ceea ce numim – impropriu – traducere *simultană* și, evident, la o altă scară de timp și de intensitate, în traducerea propriu-zisă, scriptică, *scripturală*.

Traducerea stă la baza obiectivității limbii, la baza contractului social al limbajului, al oricărui limbaj. În absența acțiunii sale imediat eficiente, de o eficiență atât de rapidă încât pare implicită, comunicarea și conviețuirea ar fi imposibile. Eficiența imediată nu exclude cîtuși de puțin complexitatea actului ca atare, *convenționalismul discret* pe care îl presupune și care selectează, de fiecare dată, anumite constante general-acceptabile, în ciuda faptului – imaginabil, poate chiar probant la rigoare – că fiecare interlocutor va fi avînd o accepție personală, personalizată și tacită, a termenilor introduși în discuție.

Cîmpul traductiv este, prin urmare, mult mai larg decît ni-l reprezentăm în mod obișnuit. Dincolo de traducerile *literare*, care constituie un caz particular – intensiv, complex, selectiv – al fenomenului universal, proliferază masa imensă a traducerilor de tip informațional. Mai mult decît atît, orice specialist, orice cercetător, înainte de a se aplica schimbului interlingvistic, de a face apel la surse străine, traduce, *în limbajul profesiei sale*, fenomenele cu care se confruntă în laborator, în anchete de tot felul sau în viața de zi cu zi. Comunicările științifice sînt transpuneri de observații și reflecții personale într-o rețea conceptuală și terminologică specială și recognoscibilă.

Fiecare ramură a științei sau a tehnologiei traduce – adică înțelege și numește în chip propriu – datele și faptele din domeniul său de activitate. La fel, toate formele culturii. Mitologia este traducere, ca și, în epoca noastră, plinar și programatic, semiotica. *Literatura* este tradusă nu numai dintr-o limbă în alta, dar și de la o disciplină la alta: studiile literare și-o reprezintă într-un fel atent la diferența ei specifică, istoriografia, sociologia sau filozofia o consideră preponderent ca o mărturie a unor evenimente sau opțiuni sociopolitice semnificative, ca o ilustrare a unui mod de gîndire nonconceptual.

Corpul uman este, la rîndul lui, obiect al unor operații traductive diferite – de la medicină la antropologie, de la istorie la geografie, de la literatură la artele plastice. *Artele* sînt esențialmente traducătoare, indiferent de cît de imitative sau non-imitative își propun să fie. Raporturile între ele sînt adeseori traduceri. De pildă, compozitorii germani din secolul al XVIII-lea comit un act traductiv explicit cînd își concep suitele „în manieră franceză”. Literatura latină a preluat teme, figuri, scene din autorii greci, sculptura romană a transpus modele grecești. Ecranizările atîtor romane nu sînt, la rîndul lor, traduceri?

(Auto)traducere și (auto)interpretare

(<https://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2022/04/Christian-Moraru-coperta.jpg>) Aceste observații riscă să pară triviale pentru că numesc abordări implicite sau presupuse, dar conștientizarea *implicitului* și a *presupusului* – inclusiv a diferenței dintre ele – nu cred că este inutilă. O teorie generală a sistemelor ar trebui, probabil, să admită că toate componentele ei sînt, funciarmente, traduceri.

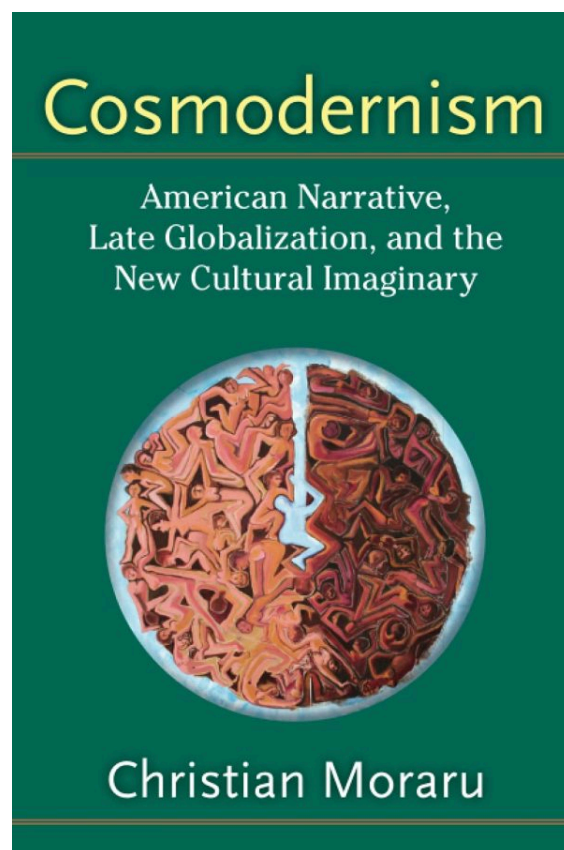
Nu mai puțin funciară este relația dintre traducere și *interpretare*. Sînt acte ce se implică reciproc, oricît de firavă și de fragilă va fi fost această reciprocitate la începuturi. De fapt, traducerea precede și condiționează înțelegerea, ea este cea dintîi – cronologic și logic – *hermeneutică* a speciei umane. Odată cu limbajul articulat și cu reflexivitatea superioară pe care acesta o presupune, ponderea interpretării în procesul de traducere crește firesc. Mai mult, confruntarea cu un interlocutor sau cu altul, cu un text sau cu altul se răsfrînge asupra vorbitorului sau cititorului, produce, în timp, reverberații interioare. Regimul *comparativ* al comunicării și al lecturii condiționează și stimulează apariția fenomenului de *autointerpretare*. Interpretîndu-i și înțelegîndu-i pe ceilalți, ne interpretăm și ne înțelegem pe noi înșine. Dacă autotraducerea a precedat traducerea, autointerpretarea nu poate fi decît consecutivă interpretării.

Asupra importanței actului traducător în ordine gnoseologică, etică, socială în genere s-au oprit numeroși antropologi, filozofi, dar mai ales literați; printre aceștia din urmă, și Christian Moraru, care, în cartea sa despre „cosmodernism”, subliniază faptul că, prin intermediul traducerilor, „...noi sesizăm, înțelegem mai bine propria noastră lume de imagini și idei privind în lumile altora” (*Cosmodernism American Narrative, Late Globalisation, and the New Cultural Imaginary*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2011, p.175).

Efortul traducător are însă asupra noastră consecințe încă mai profunde. Sîntem nu numai informați, dar și *formați* de ceea ce traducem: obiectul tradus impregnează subiectul traducător, îl influențează, îl modifică, îl edifică. Nu e nevoie să fii traducător de profesie spre a resimți acest efect îmbogățitor, complexificator, împlinitor al traducerilor.

Literatură comparată și traductologie. „Turnura traductivă”

(<https://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2022/04/Lawrence-Venuti-coperta.jpg>) Modernizarea, cu progresul științifico-tehnic și lărgirea de orizont consecutivă, cu mobilitatea fizică și mentală în creștere, a intensificat nevoia de comunicare interumană și internațională; prezența Celuilalt a devenit tot mai activă în viața de zi cu zi și în conștiința individuală și comunitară, iar odată cu ea, traducerea ca intermediere indispensabilă. Intensificarea gesturilor traductive între culturile cu o tradiție mai îndelungată, dar și noile inițiative de acest fel care au însoțit formarea literaturilor naționale din Estul Europei au contribuit la crearea unui *spațiu literar* continental. Acest spațiu, constituit pe deasupra frontierelor politice și lingvistice, se va extinde treptat la dimensiuni cu adevărat mondiale prin *colonizare* și mai ales prin *decolonizare*. O sumară privire retrospectivă ar releva și rolul important jucat de traduceri în modul de articulare al fiecărei culturi naționale, în constituirea spațiului literar și intelectual al fiecărei epoci din evoluția ei.

E adevărat, această perspectivă este una relativ recentă, ea începe să se configureze abia în anii '70-'80 ai secolului trecut. În perioada interbelică și în cea imediat postbelică, problematica traducerii se reducea la aspecte lingvistice și la fidelitatea sau infidelitatea față de textul original. Aveam de a face cu o versiune asimetrică de bilingvism și cu un statut subaltern, servil al profesiei ca atare, secundaritatea actului traductiv răsfrîngîndu-se în mod nedrept asupra traducătorului însuși, a cărui contribuție era considerată auxiliară, instrumentală, relevantă doar în sens reproductiv, nu creator.

Despre „invizibilitatea traducătorului” a scris, în 1995, profesorul Lawrence Venuti, doar că nemulțumirea sa viza o practică traductivă curentă în cultura americană, subordonată criteriului „fluenței” și „transparentei” (*The Translator's Invisibility. A history of translation*, Routledge, 1995, second edition, 2008).

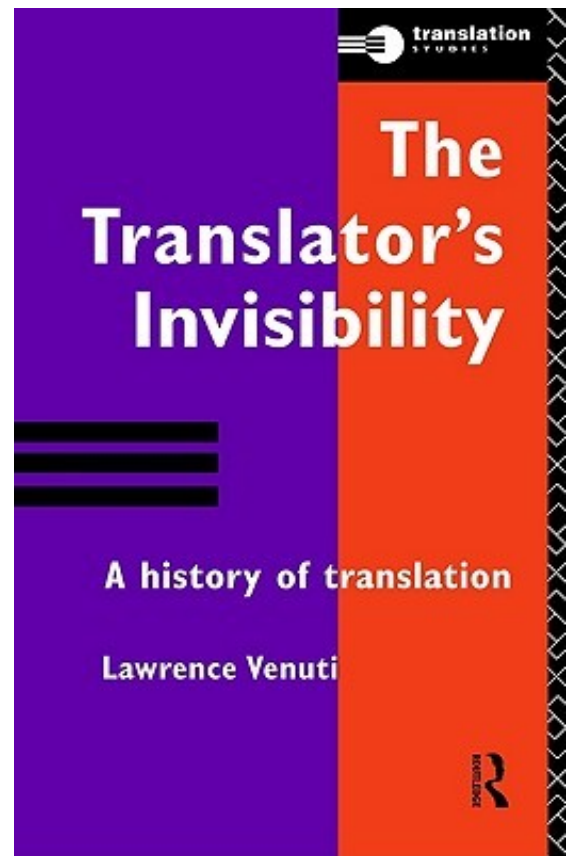
Privind în urmă la ceea ce s-a întîmplat cu traducerile în cultura română a anilor 1960-1980, ar trebui să nuanțăm imaginea de ansamblu descrisă mai sus. În ciuda cenzurii ideologice, a relaxărilor și intensificărilor ei ciclice, a fost o perioadă fecundă, cu apariții mult așteptate și citite, cu performanțe traductive remarcabile. Extrem de important de reținut este procesul de profesionalizare a traducerii literare, de recunoaștere a statutului de creator al traducătorului, precum și constituirea unui corp de specialiști acreditați (traducători și comparatiști) în cadrul unei secții distincte a Uniunii Scriitorilor.

Strîns legat, la început, de *literatura comparată*, studiul traducerilor își câștigă, de-a lungul anilor 1980, autonomia deplină. *Traductologia*, *Translations Studies*, *Translationswissenschaft*, *teoria traducerii*, *poetica traducerii* sînt noile discipline care, în Statele Unite și în Europa, reconsideră rolul traducerilor în istoria literaturii mai întîi, apoi în istoria culturii, urmărind, printre altele, efectele acestora asupra lecturii și educației publice, dar și asupra mutațiilor canonice din cîmpul literar.

Treptat, domeniile în care traductologia se implică se înmulțesc, antrenînd în această mișcare de expansiune și literatura comparată, disciplina din care s-a desprins: se produc interferențe cu istoria mentalităților, cu sociologia informației, cu diplomația culturală, altfel spus, cu politica externă a statelor care se respectă ca state și care urmăresc o poziționare cît mai avantajoasă într-o lume aflată în schimbare, în transformare accelerată.

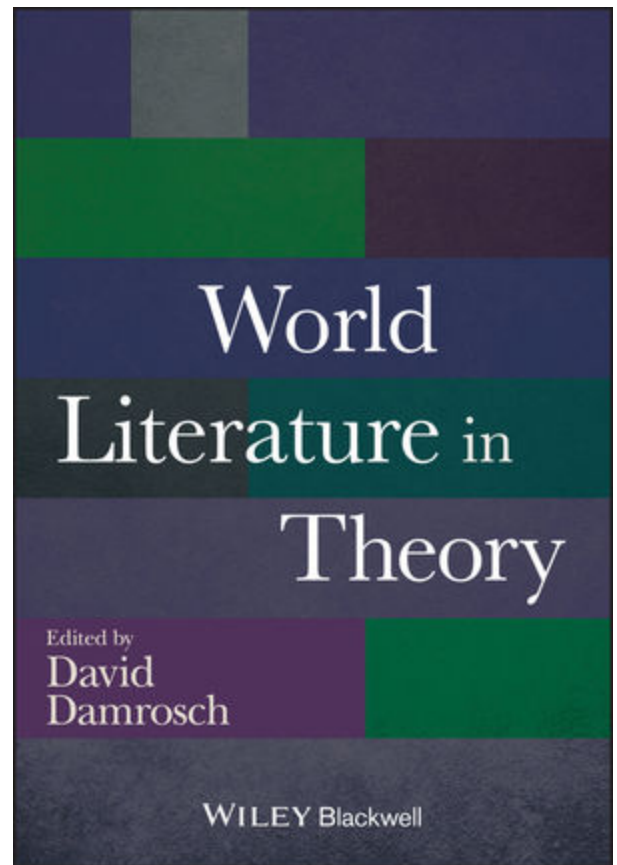
(<https://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2022/04/World-Literature-in-Theory-coperta.jpg>)În ultimele decenii a avut loc revoluția tehnologică și mediatică și a fost declanșată cursa irepresibilă și tot mai greu controlabilă a *globalizării*. Aceste evenimente majore, decisive în evoluția umanității, au mărit exponențial importanța traducerilor și le-au înscris într-un cadru mai larg, în care *ideologicul* și *political* – adică problematica Puterii – influențează tot mai mult epistemologia disciplinei și, de fapt, a tuturor disciplinelor socioumane.

După ce studiile postcoloniale au combătut cu succes viziunea eurocentrică asupra culturii, studiile transculturale și globale au inițiat o veritabilă campanie de subminare a conceptului de cultură națională, contestînd suprapunerea acesteia cu o limbă unică și cu un teritoriu clar delimitat geografic și politic. Înlăuntrul unui stat pot exista mai multe limbi și mai multe identități culturale și chiar înlăuntrul unei culturi pot exista versiuni concurente sau alternative. În virtutea acestor teorii, schimbul global nu se mai realizează

între culturi omogene distincte, ci pe deasupra lor, în condiții de interiorizată diversitate și de hibriditate. Literatura comparată însăși *se lumifică (worlding)*, se apropie de – fără a fuziona cu – *world literature*, se deschide, principial și chiar practic, spre toate literaturile din toate zonele lumii.

O perspectivă echilibrată, nuanțată, atentă la situația din teren și nu la un *trend* sau altul este cea propusă de David Damrosch (într-o discuție purtată cu Gayatri Chakravorty Spivak în cadrul sesiunii plenare a întâlnirii anuale a Asociației Americane de Literatură Comparată – Vancouver, 2011): „...într-un sens, literatura lumii este anterioară creării celor mai multe literaturi naționale, dar, în alt sens, literatura lumii există, pentru orice fel de cititor, numai *în lăuntrul* unui spațiu național. Așadar, în acest sens, literatura lumii este, de fapt, o funcție a sistemelor naționale și necesită să fie gândită în acest mod. Literatura națională, literatura comparată, literatura lumii există într-un interjoc dinamic și nici una dintre ele nu poate să le înghită pe celelalte” (David Damrosch, ed., *World Literature in Theory*, Wiley Blackwell, 2014, p. 385).

Anexionismul limbilor și culturilor mari

Regimul traducerilor se modifică spectaculos, studiul lor interdisciplinar devine în tot mai mare măsură unul *transdisciplinar*: prin extindere pe de o parte, dar și prin includere în zona de interes a altor discipline, precum istoria, antropologia, ecologia și chiar economia. Traductologia dezbată astăzi teme de anvergură, printre acestea, raportul între *global* și *local*, bilingvismul și plurilingvismul, *migrația* (ca fenomen social-politic, dar și cultural-artistic), *Puterea* ca sursă și agent al inegalității între indivizi, între limbi și între popoare. Date fiind această expansiune și această interacțiune, era firesc să se vorbească despre o „turnură traductivă” (*Translational Turn*) care tinde să înlocuiască mutația produsă de studiile culturale la începutul anilor '80 ai secolului trecut.

(<https://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2022/04/Emily-Apter-coperta.jpg>)Puternic impregnată ideologic și chiar politic, problematica traducerilor este implicată astăzi în controverse de ordin antropologic, ecologic și etic referitoare la păstrarea tradiției și a memoriei colective, la supraviețuirea limbilor mici și a culturilor minoritare sau marginale. Nu întâmplător, unii teoreticieni contemporani ai traducerii, îndeosebi cei din Statele Unite, își reprezintă câmpul de cercetare și reflecție în termeni de conflict, de război cultural. „Zona traducerilor este o zonă de război”, scrie Emily Apter. Este vorba despre un „război” lingvistic și literar, transpus într-unul cultural și politic, între limbile „mici”, restrânse la spațiul național, și limbile „mari”, de circulație internațională; dar și despre un alt „război” – mai puțin observat și comentat –, pe care-l poartă culturile „mici” între ele spre a câștiga atenția și recepția culturilor „mari”.

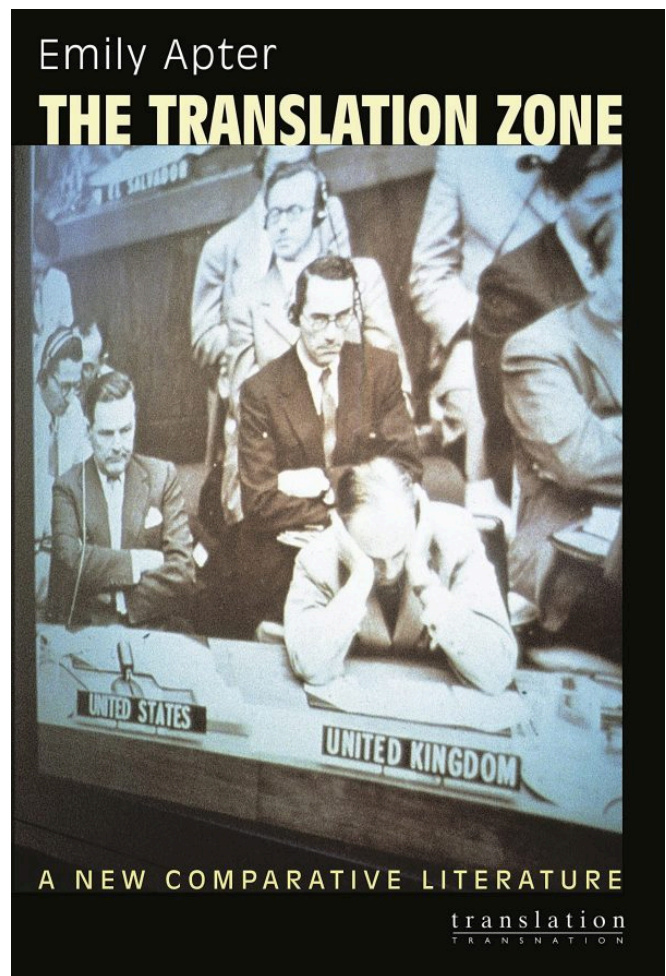
Am pus între ghilimele termenul de *război* pentru că războaiele respective n-au fost nici declarate, nici recunoscute ca atare de către combatanți. Am folosit ghilimele și în cazul adjectivelor *mari* și *mici* spre a evidenția inadecvarea de principiu a referinței lor la literatură sau la cultură; deși, dacă am ține seama de criteriile precum consistența tradiției și valoarea producției intelectuale, ar trebui, probabil, să acceptăm – selectiv și critic – evidențele.

Adevărul este că *anexionismul* (pentru a nu zice imperialismul) limbilor și culturilor mari – franceza, începînd din secolul al XVII-lea sau chiar de mai devreme (dacă ne gîndim că autorii englezi traduceau clasicii greci și latini prin intermediul versiunilor lor franceze), și engleza, de la mijlocul secolului trecut pînă astăzi și pînă cine știe cînd – s-a întîlnit cu aspirația *autocolonizatoare* a limbilor și culturilor mici de a se face cunoscute și recunoscute. Nu-i mai puțin adevărat faptul că efectul benefic al *con-fluenței* limbilor și literaturilor mici înspre bazinul uriaș al englezei, înspre rezervorul de capital (nu numai) simbolic, de reputație și de prestigiu al lumii anglo-americane își are reversul malefic în scurgerea de energii creatoare din respectivele spații, în sărăcirea intelectuală și artistică a acestora și – din perspectiva duratei lungi – în reducerea *diversității* lingvistice și literare a lumii.

Aceeași distinsă comparatistă americană, Emily Apter, era îndreptățită să afirme, încă în 2006, că „...traducerile, mai ales într-o lume dominată de limbajele economiilor puternice și ale populațiilor mari, condamnă graiurile minorității la obsolescență chiar dacă susțin accesul la moștenire culturală al «micilor» literaturi sau garantează o sferă mai largă de receptare unor autori reprezentativi selectați din tradițiile minoritare” (*The Translation Zone. A New Comparative Literature*, Princeton U.P., p. 4).

Se mai întîmplă însă un fenomen simptomatic în cadrul aceluiași raport între limbile mari și limbile mici – *raport de forță*, dincolo de intenții sau inițiative personale ori instituționale. Experiența traducerii și a dificultăților ei, a traductibilității și mai ales a *intraductibilității* sînt trăite în mod diferit de actorii aflați la un pol sau la altul. Problemele legate de origine, de identitate și de adresabilitate, într-un cuvînt, de *fidelitate* se rezolvă, cum știm, în funcție de limba-țintă. Dacă aceasta este o limbă mică, greu-traductibilul, intraductibilul reprezintă, de obicei, o problemă gravă, dramatică, asumată ca atare de traducător. Dacă traducerea se efectuează în sens invers, ceea ce riscă să rămînă netradus contează mai puțin, contează cu prioritate transferul propriu-zis, nu fidelitatea riguroasă față de textul original; integrarea în sistemul limbii mari se realizează, nu o dată, prin sacrificarea specificității, complexității limbii și literaturii de origine. Asimetria raporturilor își spune cuvîntul de cele mai multe ori.

„Marii traducători centrali sînt veritabili artizani ai universalului, adică ai travaliului către *unul*, către unificarea spațiului literar”, scrie Pascale Casanova în *La République Mondiale des Lettres* (Seuil, 1999, p. 201). Numai că această unificare se realizează, nu o dată, prin intervenții deformante asupra textelor venite dinspre periferie. Este reconfortant și încurajator să afirmăm astăzi – și chiar să credem – că nu mai există „centre” și „periferii”, dar schimburile literare concrete nu confirmă decît în mod excepțional o asemenea afirmație. Două sînt soluțiile (reductive) la care traducerile occidentale ale unui text ales dintr-o literatură marginală apelează spre a crește lizibilitatea și atracția acestuia pentru un public în genere nepregătit să-l înțeleagă și să-l guste: fie aleg direcția *omogenizării* (anglicizării, francizării etc.), fie pe aceea a *exotizării*, a convertirii stranietății estetice în stranietate regională, etnologică etc.

Limba ca „instrument de putere“

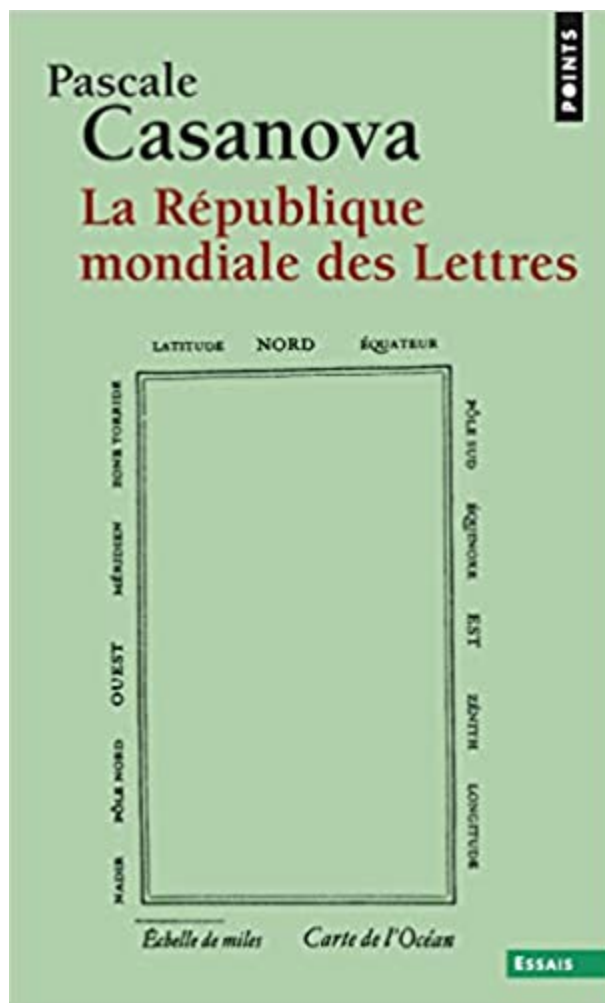
(<https://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2022/04/Pascale-Casanova-coperta.jpg>)
 „Limba este un instrument de putere“, afirmă Bourdieu.
 „Lingviștii au dreptate să spună că toate limbile sînt egale din punct de vedere lingvistic, se înșală însă crezînd că sînt egale din punct de vedere social“ („L'économie des échanges linguistiques“, în *Langue française*, nr. 34, 1997, p. 23).
 Această inegalitate există, în ciuda faptului că nu e recunoscută ca atare de către unii teoreticieni ai traducerii și ai literaturii mondiale. Chiar și Lawrence Venuti, încrezător în posibilitatea și în reușita traducerii prin rescriere creatoare, nu ezită să recunoască „dominația globală a culturilor britanică și americană, a englezei...“, care conduce la acte traductive grăbite, vizînd o „domesticire fluentă și insidioasă“ a textelor străine. Tot el consideră că relația acestor două culturi cu celelalte culturi (*cultural others*) „poate fi descrisă – fără o prea mare exagerare – ca imperialistă în afară și xenofobă acasă“ (*op.cit.*, p. 13).

Nu înseamnă, desigur, că, în ciuda asimetriilor semnalate și a hegemoniei consecutive, n-au fost posibile traduceri reușite, mesaje culturale de impact dinspre margini spre un centru (mai ales *unul*) sau altul... Am ținut să atrag atenția asupra unor tendințe care – tocmai pentru că răspund adeseori unor aspirații locale – riscă să fie înglobate în iureșul irezistibil al unui așa-numit *progresism*, adeseori ignorant de pierderile provocate, gata mereu să bagatelizeze ori să disprețuiască tot ceea ce nu se înscrie în ideosfera sau chiar în idiolectul de ultimă oră.

Într-un moment în care *trendul* pe care îl evoc nu beneficia încă de motorul atotputernic al globalizării, un savant de talia lui George Steiner scria, în încheierea magistralei sale sinteze *După Babel* (1975), următoarele: „A te mișca între limbi, a traduce chiar în interiorul restricțiilor cunoscute înseamnă a trăi experiența uimitoarei tendințe a spiritului uman spre libertate. Dacă am trăi într-o singură «haină lingvistică» sau între foarte puține limbi, inevitabilitatea morții organice ne-ar apărea mai sufocantă decît este“ (*După Babel*, traducere de Valentin Negoită și Ștefan Avădanei, Editura Univers, 1983, p. 573). Tonul patetic pe care-l atinge imaginația autorului nu face decît să sublinieze cît de gravă ar fi pierderea *diversității* lingvistice și culturale – sinonimă, în concepția sa, cu pierderea libertății înseși.

Traducerea între canonizare și decanonizare

Tendința dominantă astăzi privind traducerea este, cum am văzut, aceea de a o înscrie în contexte problematice tot mai largi. Se discută, se analizează premise, reprezentări, implicații și consecințe în ordine social-politică, moral-ecologică și (mai rar, mult mai rar) literar-estetică ale actului traducător... Se trece însă relativ ușor peste ceea ce este cel mai greu de ocolit: peste intervalul adevăratei, intimei, ultimei încercări, în care un autor înfruntă necunoscutul și imposibilul, adică intraductibilul; un spațiu *între, dintre*, spațiu purgatorial, nu o dată infernal – spre a vorbi în termeni catolico-dantești.

A traduce înseamnă – în faza inițială, dar și în alte momente de confruntare și impas provizoriu – a te instala într-o zonă de eterogenitate radicală, de cezură și de cenzură, de efort transgresiv. Limba traducătoare trebuie să iasă din sine, adică din fire, și să se plieze – virtual, imaginativ, dar și real, practic – la solicitările celeilalte limbi. Încercarea traducătorului adevărat, reiterată cuvânt după („după”, nu „cu”) cuvânt, frază după frază, este aceea de a trece dintr-o limbă în alta nu numai sensul, ci și *farmecul* – mai ales dacă vorbim despre literatură. Ideea de *trecere* (prezentă, de altfel, în chiar termenul de *traducere*) nu dă seama despre o dimensiune profundă a actului traductiv, care implică o regândire a textului original și, consecutiv, reformularea acestuia. Situația în care e pus traducătorul este adeseori nu doar dilematică, ci de-a dreptul dramatică: el trebuie să aleagă, nu o dată, între propria libertate de inițiativă și fidelitatea față de textul original, între litera și spiritul textului, între conținutul și forma acestuia etc.

Actul traducător supune opera originală unei de-contextualizări multiple și radicale, dar și unor deconstructurări care, oricât de provizorii, conduc la pierderea autonomiei sale intenționale, textuale și, în ultimă instanță, culturale. Într-adevăr, caracterul definitiv al textului, imutabilitatea lui sînt serios puse la încercare în timpul traducerii. Intervenția transformatoare a traducătorului poate fi interpretată chiar ca un gest *decanonizator*.

Afirmația sună paradoxal dacă avem în vedere rolul de obicei canonizator al traducerilor. Dacă nu e rezultatul unor presiuni financiar-publicitare, traducerea unei opere într-o limbă străină reprezintă un prim pas înspre cucerirea unui statut canonic, mai ales dacă acea limbă este una de circulație internațională. Acest statut este obținut însă cu prețul sfîrtecărilor, dislocărilor, adăugirilor, acrobațiilor compensatoare la care traducătorul supune textul operei respective. În efortul său de a turna textul original în tiparele limbii-țintă, acesta nu are cum să respecte condiția statuară a operei, oricât de mare i-ar fi respectul, fidelitatea și devotamentul față de ea. Reverența ar trebui să stimuleze însă libertatea și creativitatea traducătorului, nicidecum să i le inhibe. În acest sens, sînt tentat să spun că, de fapt, nu există text *canonic* pentru traducătorul său.

Traducătorul nu este însă numai un mediator între două limbi. Operația sa este, desigur, una preponderent de natură lingvistică, dar *medierea* sa este și una între două subiectivități – a sa proprie și a scriitorului, respectiv a operei în traducere; în același timp, și una între două reprezentări ale lumii – aceea care rezultă din opera respectivă și aceea deductibilă sau atribuibilă publicului destinatar. În discuție se află, așadar, un spirit-țintă, o limbă-țintă și un public-țintă. Spiritul-țintă, adică spiritul autorului transpus în operă, este greu detectabil, n-a fost decît rareori problematizat, dar, fără a pune în evidență regimul *inter-subiectiv* al actului traducător, orice teorie riscă, în opinia mea, să fie lacunară.

Rezerva de indeterminare a fiecărei limbi

Cum e posibilă trecerea de la o limbă la alta, ce o face posibilă? O trecere, o „ducere” de sens, un transport de semnificație are loc, totuși, chiar dacă transferul nu e total, iar echivalența este – în formularea exactă și inspirată a lui Paul Ricoeur – „o echivalență fără identitate”, adică „o echivalență prezumată, neîntemeiată pe o identitate” (Paul Ricoeur, „Le paradigme de la traduction”, în *Esprit*, nr. 253, iunie 1999, pp. 8-19).

Dar faptul că, în viața cotidiană, ca și în cultură, traducerea s-a dovedit a fi posibilă ne îndeamnă spre ipoteza existenței unei baze comune, a unui fond comun tuturor limbilor, a unei *lingvisticități* esențiale, ca probă a unei *umanități* ireductibile. Acest fond comun se activează în momentul și pe parcursul actului traducător. Să fie acest fond comun o reminiscență a limbii dintîi, adamice, antebabelice, sau o promisiune că, într-un viitor indefinit depărtat, o limbă universală va fi posibilă și funcțională?

Refuzînd ambele piste ipotetice, Ricoeur condiționează existența acestui fond comun fie de „regăsirea” lui, fie de „reconstruirea lui logică”, ambele urmînd să fie probate în „tabele fonologice, lexicale, sintactice, retorice”. Prima ipoteză, a limbii comune originare și a dispersării ei catastrofice ulterioare, ne conduce la ideea intraductibilității radicale. Cea de a doua, a limbii universale posibile, reconstruibile, postulează existența

unor „structuri ascunse” remanente sau a unor „coduri *a priori*”, „transcendentale”. Nu există posibilitatea reconstruirii unei limbi universale, nu există o „limbă perfectă” și nici o „traducere perfectă” – conchide Ricoeur; dar posibilitatea traducerii începe de la faptul simplu, „masiv”, verificabil în orice limbă, „de a spune același lucru în alt fel”.

A spune același lucru în alt fel înseamnă a traduce acel lucru pentru sine sau pentru altcineva care nu l-a înțeles în prima formulare: traducere *internă*, adică o traducere efectuată înăuntrul aceleiași limbi și al aceleiași comunități lingvistice, traducere care precede și condiționează traducerea *externă*, propriu-zisă. Prin urmare, iată că, și în prezența cadrului *lingvistic*, nu numai înaintea constituirii acestuia – logic, cronologic și antropologic vorbind –, traducerea este mai întâi *autotraducere*.

M-aș întoarce însă acum la ipoteza existenței unui fond comun tuturor limbilor, fără de care traducerea n-ar fi posibilă. Așa cum îmi reprezintă eu lucrurile, acest fond comun nu constă în „structuri ascunse”, nici în „coduri *a priori*” ce ar urma să fie descoperite și puse în funcțiune. Acest fond comun există și funcționează nu ca o *structură*, nu ca un *model*, ci precum un *arhetip*, o latență actualizabilă, o aptitudine relațională, un potențial de convergență idiomatice ținând de o umanitate profundă și infinit imaginativă.

Existența acestui arhetip nu poate fi demonstrată prin „tabele fonologice, morfologice, sintactice etc.”, el este mai mult un gol decât un plin, o concavitate, nu o convexitate, un rezervor de posibilități, nu de forme. Acest fond comun arhetipal este implicat în diversitatea innumerabilă a limbilor prin ceea ce, în structura specifică a fiecăreia, este deschis, disponibil, nefixat definitiv. El mobilizează *rezerva de indeterminare* a fiecărei limbi, rezervă din care, în reprezentarea mea, decurge ospitalitatea ei.

Paul Ricoeur invocă „ospitalitatea”, definind-o ca pe o plăcere dublă, reciprocă: „plăcere de a locui în limba celuilalt [...] compensată de plăcerea de a găzdui, în propriul spațiu primitiv, spunerea străinului”. Transferînd în alt plan discuția, eu văd ospitalitatea unei limbi constînd în resursele ei de flexibilitate, de elasticitate, de mlădiere, resurse la care apelează și pe care le valorifică actul traducător.

Nu e vorba despre o laxitate care ar reduce funcționalitatea, fiabilitatea unei limbi. Nu e vorba nici despre limbi mai evolute sau mai puțin evolute, ci despre faptul că în fiecare limbă există – îmi imaginez că există – un spațiu de joc, o deschidere interioară, grație cărora un transfer *spre* și *dinspre* o altă limbă devine posibil în ciuda unor specificități constrîngătoare ce par – și chiar sînt uneori – inextricabile.

Traducătorul actualizează această posibilitate, dă corp arhetipului. Potențialul de deschidere și disponibilitate se manifestă diferit de la o limbă la alta, în funcție de relaționarea lor diferită. Măsura și modul deschiderii fiecărei limbi se verifică și se aplică în chiar momentul punerii lor în contact, se negociază în practica traducerii. Nu există limbi mai traductibile decât altele, totul se joacă în confruntarea directă dintre ele: de-a lungul acestei confruntări, atît resursele fondului comun, cît și cele ale specificității se mobilizează în chip diferit, în funcție de rezistențele întîlnite.

Dificultatea traducerii depinde în bună măsură de asemănarea sau neasemănarea structurală dintre cele două limbi angajate în dialog, de cultura pe care fiecare dintre ele o poartă, de tipul de retoricitate adoptat în momentul traducerii, dar și de acela activ în momentul creației – dacă cele două acte sînt depărtate în timp. Raporturile istorice dintre cele două limbi au, la rîndul lor, un rol în procesul translațional, ca și – mai e nevoie s-o spunem? – acelea directe, de afinitate între traducător și textul tradus (respectiv, autorul acestuia).

Arhetipul ospitalier

Dar, dată fiind *specificitatea* fiecărei limbi (tipar sintactic, bagaj lexical, repertoriu figural, decupaj conceptual și nivel conceptual etc.), bariera idiomatică ar fi mai greu sau chiar imposibil de trecut fără existența acelei zone de indeterminare sau de mai slabă determinare – nelipsită nici din sistemele celor mai elaborate și mai regulate limbi –, fără acel *arhetip ospitalier* care se actualizează de fiecare dată altfel – de la o încercare la alta,

de la o negociere-apropriere la alta... Riscînd o metaforă teoretică, aş fi tentat să afirm că în indeterminare şi în flexibilitate rezidă „cosmopolitismul” limbilor, în vreme ce în fixitatea lor elaborată stă specificitatea, „localismul”, „naţionalismul” lor.

Ipoteza unei indeterminări utile, active, productive riscă să pară paradoxală: limba, ca manifestare prin excelenţă umană, presupune regularităţi indispensabile în absenţa cărora n-ar mai fi funcţională; reglare, determinare, chiar supradeterminare cîtă vreme fiecare limbă îşi constituie un sistem propriu, paralel cu sistemele proprii altor limbi. Şi atunci, cum să spunem că indeterminarea este cea care face posibil transferul dintr-o limbă în alta? Paradoxul este doar aparent, căci tocmai în zonele în care sistemul unei limbi e mai puţin strict delimitat, unde funcţionează mai puţine constrîngeri normative, iniţiativa traducătoare găseşte o intrare şi o cale de acces mai lesnicioasă.

Respectivele zone de indeterminare au nu numai o pondere, dar şi o localizare diferită. Ele se pot situa în multe locuri, la nivelul flexiunii substantivale sau al celei verbale, al articulării sintactice, al polisemiei înseşi, distribuite în cîmpuri diferite şi cu intensităţi diferite etc. Localizarea diferită, condiţionată de întîlnirea între limbi diferite, dar şi de confruntarea cu texte – funcţional şi stilistic – diferite, nu face posibil decît un model teoretic imaginativ al acestui proces.

Se înţelege, sper, de către toată lumea că termenul de „arhetip”, aşa cum îl definesc şi îl folosesc aici, este unul relaţional şi speculativ, se referă la limbă şi nu are nici o legătură cu inconştientul colectiv jungian. Cît despre documentarea concretă a transferului traductiv, ea nu s-ar putea realiza decît printr-o analiză complicată şi complexă, aplicată de la un caz particular la altul şi de la un moment la altul al acestei osmoze, al acestei interacţiuni mute, opace, deşi nu oarbe, ce se pretează cu greu unei descrieri de tip formal.

Indeterminarea nu trebuie nicidecum înţeleasă ca o deficienţă, ca o carenţă, ci ca un gol constitutiv. Sistemul fiecărei limbi îşi este sieşi suficient cîtă vreme admitem că nu există o limbă „perfectă”, nici un etalon spre a-i măsura perfecţiunea. Confruntarea traducătorului cu eterogenitatea greu reductibilă a limbilor puse în contact, cu specificitatea lor reciproc „străină” are loc pe fundalul a ceea ce fiecare dintre ele oferă ca soluţie recuperatoare sau compensatoare. De-a lungul practicii traducătoare, golul devine activ, potenţial productiv, *indeterminarea – o ofertă corelativă*.

Şansa indeterminării este exploatată în chip diferit de fiecare dată, în funcţie de modul în care se constituie „perechile” de limbi angajate în schimbul traductiv. Deschiderea care rezultă din dubla indeterminare facilitează o bună întîlnire, o bună primire reciprocă, un contact ospitalier. Ospitalitatea iniţială nu elimină însă dificultăţile ce pot apărea pe parcursul traducerii şi, evident, nu garantează o reuşită fără efort.

Nu încapе îndoială că în orice concept de ospitalitate dimensiunea *etică* este importantă, incontournableă. Ospitalităţii limbii (despre care tocmai am vorbit) i se adaugă aceea a actului traducător propriu-zis. Şi, desigur, a traducătorului însuşi, al cărui efort de fidelitate reclamă şi implică o vocaţie etică. Fidelitatea traducătorului nu exclude creaţia, dimpotrivă, presupune propria intervenţie creatoare, intervenţie exercitată însă în cadrul respectivei fidelităţi. Etica traducătorului este una dublu motivată şi condiţionată: ea se reflectă în grija faţă de textul străin, faţă de mesajul, atmosfera şi stilul acestuia, pe de-o parte, iar, pe de altă parte, faţă de strategia traductivă menită să vină în întîmpinarea înţelegerii propriului public receptor. Vorbim, de fapt, despre o dublă adevăre, despre o atenţie bifocalizată, despre o fidelitate împărţită, distribuită cu inteligenţă adevăre între punctul iniţial şi cel final al actului traductiv.

Ospitalitatea traducătorului, despre care vorbesc în contextul de faţă, nu are decît o legătură tangenţială cu filozofia ospitalităţii profesată de Emmanuel Levinas şi de Jacques Derrida. Ospitalitatea traductivă este, de fapt, o metaforă în raport cu problematica existenţială gravă – referitoare la o morală a individului, dar şi la politică şi la legalitate – din concepţia levinasiană şi derrideană. Aceste implicaţii nu sînt absente nici din actul traducător, dar ponderea lor materială şi socială este cu totul alta. Cît despre „arhetipul ospitalier”, acesta este o dublă metaforă, îmi place să cred – sugestivă.

Textul de mai sus, în două părți, este o versiune lărgită a „Cuvîntului înainte” din volumul *O istorie a traducerilor în limba română*, proiect inițiat de Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, în coordonarea doamnei profesor Muguraș Constantinescu.

Citește și:

Array

Susține jurnalismul cultural!

Donate

Donate

Agenda culturală

03/06

Bulgaria, țară invitată de onoare a Salonului Internațional [...]

(<https://www.observatorcultural.ro/stire/bulgaria-tara-invitata-de-onoare-a-salonului-international-de-carte-bookfest-editia-2025/>)

03/06

Literatura bulgară în prim-plan la Bookfest 2026. 14 [...]

(<https://www.observatorcultural.ro/stire/literatura-bulgara-in-prim-plan-la-bookfest-2026-14-scriitori-invitati-la-bucuresti/>)

03/06

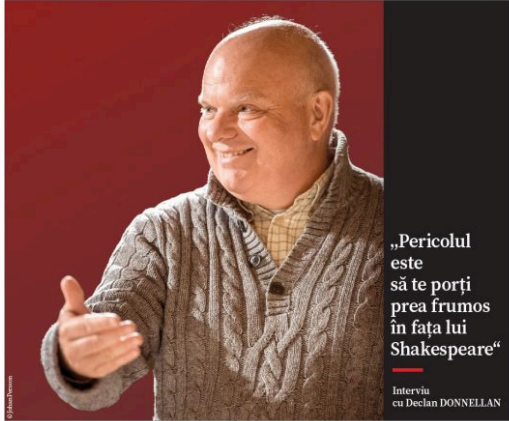
Corint la Bookfest 2026: lansări, dezbateri și peste [...]

(<https://www.observatorcultural.ro/stire/corint-la-bookfest-2026-lansari-dezbateri-si-pestes-100-de-noutati-editoriale/>)

Vezi toate evenimentele (</stiri/toate-stirile/>)

OBSERVATOR CULTURAL

Nr. 1305
20-26 mai 2026
Anul XXVI (secula nouă) (1945)
24 pagini, 10 lei
Site-ul oficial de informații și analiză culturală
www.observatorcultural.ro
Spiritu critic în acțiune

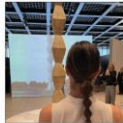
La Grazia.
Ale cui
sint zilele
noastre?...

Luminița VOINA-RAIȚ

**„Plecarea lui Müller
și a lui Wagner poate
fi interpretată ca un
eșec al Securității“**

Interviu cu Valentin GLAJAR

**Domnul
Brâncuși
și alți domni
și doamne**

Călin STEGEREAN

**Zece reflecții
despre sfârșitul lumii**

Philip Ó CEALLAIGH

**Prea săraci
pentru atita
antievaziune**

Iulia POPOVICI

**De ce preferă Putin
comandanți corupți
și implicați
în crime de război**

Cosmina POBA

([https://www.observatorcultural.ro/wp-](https://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2026/05/OC_1305_01.jpg)

[content/uploads/2026/05/OC_1305_01.jpg](https://www.observatorcultural.ro/wp-content/uploads/2026/05/OC_1305_01.jpg))

Adaugă comentariu

Nume

Email

This site is protected by reCAPTCHA and the Google Privacy Policy (<https://policies.google.com/privacy>) and Terms of Service (<https://policies.google.com/terms>) apply.

Comentariu

Comentează

Cele mai citite articole

După o carte cu Celibidache (<https://www.observatorcultural.ro/articol/dupa-o-carte-cu-celibidache/>)

Între expresionism și coșbucianism (<https://www.observatorcultural.ro/articol/intre-expresionism-si-cosbucianism/>)

Cărturești vă recomandă (<https://www.observatorcultural.ro/articol/carturesti-va-recomanda-103/>)

Domnul Brâncuși și alți domni și doamne (<https://www.observatorcultural.ro/articol/domnul-brancusi-si-alti-domni-si-doamne/>)

Premiu la Cannes cu vedere spre Hollywood? (<https://www.observatorcultural.ro/articol/premiu-la-cannes-cu-vedere-spre-hollywood/>)

Cele mai comentate articole

După o carte cu Celibidache (<https://www.observatorcultural.ro/articol/dupa-o-carte-cu-celibidache/>)

Rușinea de a fi un om (<https://www.observatorcultural.ro/articol/rusinea-de-a-fi-un-om/>)

Cărturești vă recomandă (<https://www.observatorcultural.ro/articol/carturesti-va-recomanda-103/>)

Turcii și tătarii din România. O scurtă istorie (<https://www.observatorcultural.ro/articol/turcii-si-tatarii-din-romania-o-scurta-istorie/>)

Ale cui sînt zilele noastre?... (<https://www.observatorcultural.ro/articol/ale-cui-sint-zilele-noastre/>)

Comentarii recente

Adriana Zâna Ioniță la Mers împiedicat, simțăminte noi (<https://www.observatorcultural.ro/articol/mers-impiedicat-simtamine-noi/#comment-145600>)

mmb la După o carte cu Celibidache (<https://www.observatorcultural.ro/articol/dupa-o-carte-cu-celibidache/#comment-145598>)

Alex la Poezia modernă între speciile comunicării (<https://www.observatorcultural.ro/articol/poezia-moderna-intre-speciile-comunicarii/#comment-145597>)

Daniel StPaul la După o carte cu Celibidache (<https://www.observatorcultural.ro/articol/dupa-o-carte-cu-celibidache/#comment-145596>)

DG Ontelus la Cărturești vă recomandă (<https://www.observatorcultural.ro/articol/carturesti-va-recomanda-103/#comment-145594>)

[Termeni și condiții \(https://www.observatorcultural.ro/termeni-si-conditii/\)](https://www.observatorcultural.ro/termeni-si-conditii/)

[Publicitate \(https://www.observatorcultural.ro/publicitate/\)](https://www.observatorcultural.ro/publicitate/) [Ajutor \(https://www.observatorcultural.ro/ajutor/\)](https://www.observatorcultural.ro/ajutor/)

[RSS Feed \(/rss\)](#) [Newsletter \(https://www.observatorcultural.ro/newsletter/\)](https://www.observatorcultural.ro/newsletter/)

[Parteneri \(https://www.observatorcultural.ro/parteneri/\)](https://www.observatorcultural.ro/parteneri/)

[Despre Cookies \(https://www.observatorcultural.ro/despre-cookies/\)](https://www.observatorcultural.ro/despre-cookies/)

Copyright © 2026. All Rights Reserved. Design and

development by High Contrast (<http://www.highcontrast.ro/>)